

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ОРГАНІЗОВАНОЇ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ

USE OF SPECIAL KNOWLEDGE DURING THE INVESTIGATION OF ORGANIZED DRUG CRIME

Галай А.Ю., аспірант

Одеський державний університет внутрішніх справ

ORCID ID: 0009-0005-5170-6497

У статті досліджено кримінальні процесуальні засади використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Розглянуто форми використання спеціальних знань та зазначено, що використання спеціальних знань у кримінальному провадженні можливе за допомогою проведення експертизи (ст. 242 КПК України), залучення експерта (ст. 243 КПК України), залучення спеціаліста (ст. 71 КПК України).

Визначено особливості залучення експерта і спеціаліста під час досудового розслідування та їх правовий статус. Залучення спеціалістів здійснюється з метою надання допомоги під час проведення слідчих (розшукових) дій (участь при допиті, обшуку, огляді, здійснення замірів, фотографування, відеозйомки, дослідження і вилучення речових доказів, їх пакування) та консультування під час досудового розслідування. Під час розслідування організованої наркозлочинності досить часто залучають судових хіміків (визначення виду речовини і її походження, віднесення речовини до наркотичної або психотропної, дослідження хімічного складу речовини); судових фармацевтів (вивчення лікарських засобів, які віднесено до заборонених у вільному обігу та які у своєму складі можуть містити наркотичні засоби або психотропні речовини); судових агрономів (визначення чи є рослини спеціально насадженими або дикорослими, встановлення умов та методів вирощування рослин, їх врожайності), судових ботаніків (встановлення виду рослин); криміналістів (виявлення і фіксація слідів, вивчення способу вчинення злочину, знарядь і засобів).

Встановлено, що при розслідуванні вказаної категорії злочинів доцільно призначати експертизу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, судово-агротехнічну експертизу, судово-фармакологічну, судово-ботанічну, хіміко-технологічну, судово-медичну, судово-психіатричну або комплексну медико-психіатричну експертизу, криміналістичні експертизи (трасологічна, доктилоскопічна, почеркознавча та ін).

Ключові слова: спеціальні знання, судова експертиза, експерт, спеціаліст, організована наркозлочинність, організована група, злочинна організація

The article examines the criminal procedural principles of using special knowledge in criminal proceedings. The forms of using special knowledge are considered and it is noted that the use of special knowledge in criminal proceedings is possible through an examination (Article 242 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine), the involvement of an expert (Article 243 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine), the involvement of a specialist (Article 71 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine).

The features of involving an expert and a specialist during a pre-trial investigation and their legal status are determined. The involvement of specialists is carried out in order to provide assistance during investigative (detective) actions (participation in interrogation, search, examination, measurement, photography, video recording, examination and seizure of material evidence, their packaging) and consultation during a pre-trial investigation. During the investigation of organized drug crime, forensic chemists are quite often involved (determining the type of substance and its origin, classifying the substance as narcotic or psychotropic, studying the chemical composition of the substance); forensic pharmacists (study of medicines that are classified as prohibited in free circulation and which may contain narcotic drugs or psychotropic substances); forensic agronomists (determining whether plants are specially planted or wild, establishing the conditions and methods of growing plants, their yield), forensic botanists (establishing the type of plants); criminalists (detecting and fixing traces, studying the method of committing a crime, tools and means). It has been established that when investigating the specified category of crimes, it is advisable to appoint an examination of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors, forensic agrotechnical examination, forensic pharmacological, forensic botanical, chemical and technological, forensic medical, forensic psychiatric or complex medical and psychiatric examination, forensic examinations (traceological, dactyloscopic, handwriting, etc.).

Key words: special knowledge, forensic examination, expert, specialist, organized drug crime, organized group, criminal organization

Постановка проблеми. Розслідування кримінальних правопорушень потребує комплексного підходу, який полягає у застосуванні інноваційних методів криміналістики та тактико-організаційних прийомів, впровадження науково-технічних і цифрових можливостей у поєднанні з ефективним використанням спеціальних знань та експертного аналізу. Досудове розслідування незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що здійснюється організованими групами або злочинними організаціями неможливе без використання спеціальних знань, так як виявлення, збирання та вивчення доказів, зокрема наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також спеціального обладнання для виготовлення, транспортування та збуту наркотиків потребує застосування науково-технічних засобів і залучення фахівців із різних галузей. Слідчі та оперативні працівники потребують допомоги під час проведення слідчих (розшукових) дій, що полягає у правильному вилученні та пакуванні виявлених речовин з метою їх направлення на судову експертизу. Крім того, на початку розслідування постає завдання щодо встановлення належності виявлених і вилучених речовин

до наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, а також до таких речовин, що заборонені у вільному обігу.

Метою статті є вивчення кримінально-процесуальних засад і форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні; особливості залучення експерта і спеціаліста під час досудового розслідування; проведення судових експертиз у кримінальних провадженнях щодо розслідування організованої наркозлочинності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок у дослідження питання використання спеціальних знань при розслідуванні незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів здійснено наступними науковцями: Бишевец О.В., Гнусов Ю.В., Гора І.В., Колесник В.А., Коршенко В.А., Лисенко А.М., Матюшкова Т.П., Мигаленко П.С., Мітрухов П.М., Носов В.В., Погорельський М.А., Пчолкін В.Д., Рівчаренко О.А., Сергєєва Д.Б., Фомина Т.Г., В.М. Шевчук, Юхно О.О. та ін. Зокрема, досить ґрунтовно розкриті питання використання спеціальних знань під час розслідування організованої наркозлочинності колективом авторів Цуцкірідзе М.С., Дрозд В.Г., Кікінчук В.В., Буракла

В.В. у науково-методичних рекомендаціях «Особливості розслідування незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (в т.ч. із використанням телекомунікаційних технологій)» та Косміною Н.М. у дисертаційному дослідженні «Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків».

Під час написання статті використовувались загальні та спеціальні методи наукового пізнання, зокрема емпіричні методи (опис), теоретичні методи (аналіз і синтез, індукція і дедукція).

Виклад основного матеріалу. Спеціальні знання використовуються спільно з науково-технічними засобами для пошуку, виявлення, вилучення і дослідження слідів злочину з метою отримання доказової і орієнтуючої інформації, необхідної для розкриття та розслідування злочинів [2, с. 10]. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні можливе за допомогою проведення експертизи (ст. 242 КПК України), залучення експерта (ст. 243 КПК України), залучення спеціаліста (ст. 71 КПК України).

Як правило, у випадках, коли слідчі не володіють спеціальними знаннями і навичками з окремих галузей науки, які є необхідними під час розслідування, доцільним є звернення до спеціаліста за консультацією або технічною допомогою під час проведення слідчих (розшукових) дій, що підвищить якість при роботі зі слідами вчинення кримінального правопорушення та речовими доказами, унеможливить їх знищення або пошкодження та здійснення помилок під час їх вилучення і пакування. В свою чергу, експерт проводить експертне дослідження наданих йому предметів або речовин за результатами якого складає обґрунтований висновок щодо методів і ходу дослідження, встановлених фактів та відповідей на питання, які ставилися на його розгляд. Не зважаючи на те, що слідчі можуть самостійно вилучати виявлені під час слідчих (розшукових) дій предмети і речовини, здійснювати їх вимірювання і фіксацію, використання спеціальних знань за допомогою залучення експертів і спеціалістів, а також експертного дослідження забезпечить об'єктивність і достовірність проведення слідчих (розшукових) дій.

Спеціальні знання – це систематизовані наукові та практичні знання, вміння і навички в певній галузі людської діяльності (за виключенням знань у галузі матеріального і процесуального права), отримані в результаті цілеспрямованої професійної підготовки і досвіду роботи, які використовуються в процесуальній та непроцесуальній формах для встановлення обставин злочину. Структура спеціальних знань спеціаліста і експерта, які залучаються при розслідуванні незаконного обігу наркотиків, містить базові знання з біології, фармації, хімії та допоміжні, що мають забезпечувальний характер – із судової експертології, криміналістики, кримінального процесу [2, с. 14]. Використання спеціальних знань має на меті забезпечити дослідження наявних доказів, фіксацію їх основних характеристик і ознак, а також вилучення предметів і речовин з метою проведення експертизи. Залучення спеціаліста або експерта до проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється з метою використання їх знань і навичок та надання фахової допомоги слідчому при розслідуванні.

Косміна Н.М. зазначає, що форми використання спеціальних знань вчені-криміналісти поділяють на процесуальні та непроцесуальні. До процесуальних форм належать: участь спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій; проведення судових експертиз, допит експерта. До непроцесуальних – проведення ревізій, консультації з фахівцями зі спеціальних питань; довідкова допомога; відомчі розслідування, перевірки; проведення попередніх та перевірочних досліджень об'єктів; надання допомоги в підготовці технічних засобів; участь обізна-

них осіб при проведенні оперативно-розшукових заходів; використання спеціальних знань слідчим, дізнавачем, оперативним працівником [2, с. 10].

В свою чергу, Рівчаренко О.А. значно розширює вказаний перелік і до форм використання спеціальних знань відносить: використання спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій: допиту (ст. 224 КПК України), де передбачено залучення перекладача, пред'явлення особи для впізнання (ст. 228 КПК України), обшуку житла чи іншого володіння особи (ст. 236 КПК України), огляду (ст. 237 КПК України), слідчого експерименту, який проводиться за участі спеціаліста, згідно зі ст. 240 КПК України, освідування особи, яке здійснюється на підставі постанови прокурора, відповідно до ст. 241 КПК України, та, за потреби, за участі судово-медичного експерта, лікаря тощо; консультація фахівців; безпосереднє застосування слідчим спеціальних знань; отримання довідкової інформації в спеціалістів; попереднє дослідження речових доказів у межах проведення слідчих (розшукових) дій; залучення за потреби відповідного перекладача (сурдоперекладача) для перекладу пояснень, показань або документів у кримінальному провадженні (ст. 68 КПК України); надання технічної допомоги фахівцем слідчому; перевірка за криміналістичними обліками; витребування документів; допит експертів, спеціалістів; залучення фахівців до аналізу причин та умов, що призвели до вчинення злочинів; залучення фахівців до вдосконалення та розроблення нових науково-технічних засобів і методів виявлення, дослідження, вилучення та закріплення речових доказів [13, с. 76]. До вказаних форм використання спеціальних знань під час кримінального провадження слід додати залучення спеціаліста (педагога, психолога, лікаря) до допиту малолітньої або неповнолітньої особи, що передбачене ст. 227 КПК України [6], а також застосування техніко-криміналістичних засобів (ультрафіолетові лампи, магнітні порошки, лінійки, мікроскопи, хімічні реактиви, експрес-тести тощо) для виявлення доказів, їх дослідженні на місці проведення слідчої (розшукової) дії, фіксації доказів, вимірювання і протоколювання окремих даних.

Пропонуємо детально розглянути процесуальні засади залучення експерта і спеціаліста під час досудового розслідування. Правовий статус, вимоги до експерта і спеціаліста у кримінальному провадженні та відповідальність закріплені у КПК України та Законі України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-ХІІ. Слід зауважити, що процесуальне становище експерта й спеціаліста суттєво різняться. Розбіжність у цьому становищі полягає в тому, що спеціаліст надає слідчому лише науково-технічну допомогу під час проведення слідчих (розшукових) дій. Використовуючи власні пізнання в певній галузі, він бере участь у виявленні, фіксації, вилученні слідів речових доказів, надає консультативну допомогу під час проведення слідчих (розшукових) дій. Пояснення спеціаліста й висновки, наявні в них, не є доказами. Водночас експерт, досліджуючи об'єкти експертизи, надає висновок, що є самостійним джерелом доказів [13, с. 75]. Висновок експерта є результатом проведеного дослідження, в якому детально описуються методи, хід та результати дослідження, надаються відповіді на питання, які ставилися перед експертом. Висновок завжди надається у письмовій формі та має доказове значення у кримінальному провадженні. Крім того, при наявності спірних питань щодо проведення експертизи та отриманих результатів або суперечностей, експерта може бути допитано з метою уточнення окремих даних.

КПК України визначає експерта у кримінальному провадженні як особу, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження

об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань (ст. 69 КПК України) [6]. Відповідно експерти здійснюють дослідження наданих на експертизу об'єктів в межах судової експертизи у кримінальному провадженні за дорученням слідчого, прокурора або ухвалою слідчого судді та надають висновки за результатами проведеного дослідження. Крім того, під час розслідування незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчиняється організованими групами або злочинним організаціями досить часто залучають судових хіміків (визначення виду речовини і її походження, віднесення речовини до наркотичної або психотропної, дослідження хімічного складу речовини); судових фармацевтів (вивчення лікарських засобів, які віднесено до заборонених у вільному обігу та які у своєму складі можуть містити наркотичні засоби або психотропні речовини); судових агрономів (визначення чи є рослини спеціально насадженими або дикорослими, встановлення умов та методів вирощування рослин, їх врожайність), судових ботаніків (встановлення виду рослин); криміналістів (з метою виявлення і фіксації слідів, вивчення способу вчинення злочину, знарядь і засобів).

В свою чергу, спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки, висновки та інші документи під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду, а також для надання довідок, висновків та інших документів у випадках, передбачених кримінальним процесуальним законодавством (ст. 71 КПК України) [6]. Таким чином, спеціаліст у кримінальному провадженні надає допомогу органам досудового розслідування при виникненні питань, які відносяться до їх компетенції.

Під час проведення слідчих (розшукових) дій залучення спеціаліста необхідне для: 1) виявлення, фіксації, вилучення, упакування наркотиків та предметів-носіїв слідів наркотиків; 2) проведення попереднього дослідження об'єктів; 3) консультування слідчого. Під час огляду або обшуку нарколабораторії додатковим завданням спеціаліста є забезпечення безпечних умов для членів слідчо-оперативної групи. Метою участі спеціаліста при допитах є з'ясування інформації спеціального характеру про особливості виготовлення синтетичних наркотичних засобів, рівень спеціальних знань особи, правильні фіксація та оцінювання наданих показань [2, с. 14].

У кримінальному провадженні необхідним є призначення судових експертів з метою дослідження об'єктів, які мають відношення до вчинення кримінального правопорушення та несуть додаткові відомості щодо особи злочинця, способу вчинення злочину або інших обставин, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження. Під час розслідування організованої наркозлочинності найчастіше експертному дослідженню підлягають речовини, вилучені під час проведення слідчих (розшукових) дій, предмети і матеріали, які використовувались під час виготовлення, виробництва, переробки наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, матеріальні сліди, виявлені на місці вчинення злочину.

Судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [10].

Аналізуючи певну інформацію, судова експертиза надає відповідь у такій формі, яка є зрозумілою та більш прийнятною для сторін кримінального провадження [12, с. 340]. Крім того, судова експертиза є найбільш інформативною формою застосування спеціальних знань. Її сутність полягає в дослідженні експертом представлених слідчим у його розпорядження об'єктів і матеріалів, які були виявлені останнім у ході здійснення тих чи інших слідчих (розшукових) дій з метою встановлення фактичних обставин, що мають значення для проведення досудового розслідування по кримінальним правопорушенням, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання [14, с. 184].

У кримінальних провадженнях за фактами незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів обов'язковим є призначення судової експертизи для встановлення виду, назви і властивостей наркотичного засобу, психотропної речовини, аналога такого засобу, речовини або прекурсора, їх походження, способу виготовлення чи переробки, належності наркотиковмісних рослин, а у кримінальному провадженні обов'язково має бути висновок експерта з цих питань [11]. Таке положення пояснюється тим, що іншим шляхом неможливо встановити чи є виявлена речовина наркотичною або психотропною, що є необхідним для розслідування та притягнення осіб, винних у вчиненні злочину до кримінальної відповідальності.

На думку науковців, під час розслідування незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів та прекурсорів призначаються такі судові експертизи:

1) криміналістична, судово-медична, хімічна (експертиза наркотичних засобів та сильнодіючих речовин), судово-фармакологічна, судово-психіатрична (Пчолкін В.Д., Мигаленко П.С.) [12, с. 340];

2) криміналістична експертиза наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, наркологічна, почеркознавча, наркологічна, дактилоскопічна (Тищенко В.В., Подобний О.О.) [3, с. 187];

3) дактилоскопічна експертиза, телекомунікаційна (як новий вид експертизи), комп'ютерно-технічна, судово-наркологічна (Юхно О.О., Матюшкова Т.П., Коршенко В.А., Гнусов Ю.В., Носов В.В., Лисенко А.М., Мітрухов П.М., Фоміна Т.Г.) [8, с. 25-26];

4) криміналістична, судово-медична, хімічна, судово-фармакологічна, агротехнічна, психіатрична (Берназ В.Д., Салтевський М.В.) [4, с. 262];

5) хімічна експертиза (судова експертиза наркотичних, сильнодіючих і психотропних речовин) (Колесник В.А., Гора І.В.) [1, с. 298];

6) криміналістична експертиза наркотичних засобів, комплексна медико-психіатрична експертиза, агротехнічна експертиза (Одерій О.В.) [5, с. 236];

7) криміналістична експертиза наркотичного засобу, судово-медична експертиза, судово-психіатрична експертиза, судово-психологічна експертиза, трасологічна експертиза (Бишевцев О.В., Погорельський М.А., Сергеева Д.Б.) [15, с. 455-456];

8) хімічна (хіміко-фізична) експертиза наркотичних засобів, судово-хімічна, судово-медична (наркологічна, медико-наркологічна), криміналістичні (судово-почеркознавча, трасологічна, дактилоскопічна), судово-психіатрична, комплексна судова психолого-психіатрична, судово-фармакологічна, агротехнічна, судово-ботанічна, хіміко-технологічна, судово-біологічна, судово-технологічна, інженерна (Рівчаренко О.А.) [14, с. 184].

У практиці виявлення, розкриття та досудового розслідування злочинів у сфері наркобізнесу дослідженню підлягають такі види наркотичних засобів та психотропних речовин: продукти переробки конопель у вигляді подріб-

нених частин цієї рослини (гашиш, анаша, марихуана) або зв'язаних у букет; смоли конопель (таблетки чорного або буро-коричневого кольору); продукти переробки маку опійного у вигляді опію-сирцю; героїн (діацетил-морфін – кристалічна речовина білого кольору); синтетичні наркотики (метадон, амфетамін, засоби на основі алкалоїдів опійної групи); фармацевтичні препарати тощо [15, с. 297-298].

Виявлені та вилучені під час проведення досудового розслідування речовини направляються на експертизу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів з метою дослідження та встановлення їх приналежності до наркотичних або психотропних. Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом МЮ України від 08.10.1998 № 53/5 експертиза наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів є частиною криміналістичної експертизи матеріалів, речовин та виробів і вирішує такі основні завдання:

1) виявлення на предметах обстановки місця події (предметах-носіях) мікрочастинок або мікрослідів певних матеріалів і речовин (частинок фарби, слідів паливно-мастильних матеріалів, слідів металізації, мікрОВОЛОКОН, частинок наркотичних засобів тощо);

2) визначення роду (виду) матеріалів і речовин за класифікаціями, що існують у науці, техніці та на виробництві (за хімічним складом, фізичними властивостями, призначенням тощо);

3) установлення спільної родової (групової) належності матеріалів і речовин;

4) установлення походження матеріалів і речовин з певного джерела [9].

Предмет судової експертизи наркотичних засобів визначають як фактичні дані щодо обставин кримінального провадження, котрі встановлюються на основі спеціальних знань про наркотичні засоби, дослідження об'єктів та інших матеріалів провадження, у зв'язку з якими призначено експертизу. Об'єктами досліджень у цьому випадку стають наркотичні засоби, сильнодіючі та психотропні речовини, їх аналоги, матеріали й лабораторне та інше обладнання, що використовуються для їх виготовлення і споживання. Окрім того, до об'єктів цього виду судової експертизи відносять речовини, камуфльовані під наркотичні, сильнодіючі або психотропні, а також предмети із слідами наркотичних засобів [15, с. 298].

Під час проведення експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів вирішуються такі питання:

1) Чи є на предметі-носії (зазначається, на якому саме) сліди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів? Якщо є, то яких саме?

2) Чи є даний засіб наркотичним засобом, психотропною речовиною, їх аналогом або прекурсором і яким (якою) саме?

3) Чи мають дані наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги або прекурсори спільну родову (групову) належність?

4) Чи мають дані наркотичні засоби, психотропні речовини спільне джерело походження за якісним та відносним кількісним складом [9].

Науковці відзначають, що за допомогою експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів також встановлюється: чи є вилучена речовина наркотичною, якого вона виду; який вміст наркотичного засобу в сумішах і розчинах; чи є сліди наркотику на наданих експертів предметах; до якого виду належать направлені на експертизу рослини і чи є вони нарковмісними; чи утворювали речовини єдине ціле (одну масу); чи мають вилучені речовини загальне джерело походження за способом (технологією) виготовлення, умовами збе-

рігання, використаній вихідній сировині, місцем вирощання рослинної сировини; коли було виготовлено наркотичні засоби; як довго вони зберігалися; де і в чому вони зберігалися, перевозилися; який спосіб виготовлення наркотичного засобу [3, с. 187].

Також можуть вирішуватися ідентифікаційні питання щодо приналежності єдиної масі або єдиному джерелу походження. Для відповіді на питання щодо способу виготовлення, експерту потрібні, поряд зі зразками досліджуваних речовин, предмети (знаряддя), які могли бути використані при виготовленні наркотичних засобів (пресформи, сита, шматки тканини, ножі, скребки, ваги та ін.) [12, с. 342].

Інші питання, які складають предмет доказування під час розслідування організованої наркозлочинності можуть бути вирішені за допомогою таких судових експертиз:

1) агротехнічна експертиза призначається для одержання відповіді на такі питання: чи мають посіви наркотико- або психотроповмісних культур дикий чи культурний характер (з урахуванням розташування рослин, відстані між кущами, урожайності та ін.), якою є приблизна величина очікуваного урожаю посівів тощо [5, с. 246];

2) судово-фармакологічна експертиза вирішує такі питання: 1) чи є досліджувана речовина лікарською, і якщо так, то якою саме; 2) чи є на (в) аналізованому предметі (флакон, шприц тощо) залишки (сліди) фармацевтичних засобів, якщо так, то яких саме; 3) чи є в поданих ліках якінебудь домішки, якщо так, то які саме й у яких кількостях; 4) чи можуть ці ліки застосовуватися без призначення лікаря; 5) якщо аналізована речовина є лікарським засобом, який порядок його відпуску в лікувальних цілях, чи може він видаватися аптеками без рецепта лікаря, у яких формах і яка гранична кількість відпуску за одним рецептом (в одні руки) [7, с. 506];

3) судово-ботанічна експертиза дає можливість вирішити такі питання: 1) чи є досліджувана рослина (частини рослини) наркомісткою, якщо так, то до якого виду вона належить; 2) чи аналогічні досліджувані рослини зразкам рослин, вилучених з місця посіву; 3) де знаходиться зона зростання досліджуваної рослини [7, с. 506];

4) хіміко-технологічна експертиза може вирішити такі питання: 1) чи можна на виявленому устаткуванні і з використанням виявленої сировини і реактивів одержати речовину з певною структурною формулою; 2) якщо так, то які реактиви і сировина необхідні для його здійснення, які відходи можуть мати місце при цьому; 3) яка продуктивність установки для одержання речовини з певною структурною формулою [7, с. 506];

5) судово-медична, судово-психіатрична або комплексна судово медико-психіатрична експертиза вирішує питання: чи є в особи ознаки недавнього вживання наркотиків; чи є в особи ознаки наркоманії; чи потребує особа примусового лікування; чи перебувала дана особа в момент вчинення злочину в стані гострого наркотичного психозу або патологічного афекту. Слід зазначити, що розповсюдженою помилкою під час призначення експертизи є неповнота експертного завдання, що формулюється слідчим (що в багатьох випадках спричиняє неповноту експертного висновку). Наприклад, потерпілий, що вживав наркотичні засоби, направляється на експертизу у зв'язку із сумнівами в його здатності до надання показань, тоді як питання про його безпомічний стан залишається без відповіді [12, с. 342];

6) трасологічна експертиза проводиться для вирішення наступних запитань: чи є на предметах, вилучених з місця події, сліди пальців рук і якщо так, то чи придатні вони для ототожнення особи, яка їх залишила; в результаті яких дій залишені сліди рук (дотику, затиснення); чи не залишені сліди рук, що були вилучені у різних місцях, однією і тією ж особою; чи не залишені сліди рук, що вилучені з місця події, особою, дактилокарта якої надана на дослідження [15, с. 456].

Крім того, на комп'ютерно-технічну експертизу може направлятися вилучена під час слідчих (розшукових) дій комп'ютерна техніка і мобільні телефони, а виявлені записники учасників групи, підроблені рецепти та інші записи підлягають почеркознавчій експертизі.

Висновки. Таким чином, при розслідуванні вказаної категорії злочинів доцільно призначати експертизу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, судово-агротехнічну експертизу, судово-фармакологічну, судово-ботанічну, хіміко-технологічну, судово-медичну, судово-психіатричну або комплексну медико-психіатричну експертизу, криміналістичні експертизи (трасологічна, доктилоскопічна, почеркознавча та ін).

За допомогою використання спеціальних знань можливим є: 1) залучення спеціалістів для надання допомоги під час проведення слідчих (розшукових) дій (участь при допиті, обшуку, огляді, здійснення замірів, фотографування, відеоз-

йомки, дослідження і вилучення речових доказів, їх пакування) та консультування під час досудового розслідування; 2) залучення експертів до проведення слідчих (розшукових) дій (судових хіміків, фармацевтів, агротехніків, ботаніків, медиків, наркологів, психіатрів, психологів, криміналістів); 3) проведення судових експертиз з метою дослідження хімічного складу речовини, визначення виду речовини, її походження, віднесення до наркотичної або психотропної; дослідження препаратів, які належать до лікарських засобів, вміст у препараті наркотичних або психотропних речовин, особливості їх дії та чи є препарат забороненим або обмеженим у вільному обігу; встановлення виду рослин, їх походження, визначення чи є рослини спеціально насадженими або дикорослими, з'ясування умов та методів вирощування рослин, їх врожайність; дослідження знарядь і засобів виготовлення, виробництва і переробки наркотиків, визначення способу виготовлення наркотиків та переробки сировини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колесник В.А., Гора І.В. Криміналістика в протидії незаконному використанню вибухових пристроїв, вогнепальної зброї та обігу наркотиків : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 400 с.
2. Косміна Н. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.09. ХНУВС. Харків, 2011. 20 с.
3. Криміналістика : навчально-методичний посібник / Тіщенко В. В., Подобний О. О. Одеса : Видавництво «Юридика», 2022. 236 с.
4. Криміналістика : навчальний посібник / В.Д. Берназ, М.В. Салтевський. Одеса : ОДУВС, 2010. 460 с.
5. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2 / А.Ф. Волобуєв, О.В. Одерій, Р.Л. Степанюк та ін.; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва. Харків, 2018. 312 с. URL:http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6442/Kryminalistyka_Pidr_uchnyk_Tom%202_Kharkiv_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y. (дата звернення 28.02.2024).
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення 12.02.2024).
7. Настільна книга слідчого / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова. Київ : Ін Юре, 2011. 736 с.
8. Особливості розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів чи психотропних речовин із використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій: науково-методичні рекомендації / О. О. Юхно та ін., за заг. ред. доктора юр. наук, професора О.О. Юхна. Харків : ХНУВС. 2019. 48 с. <https://univd.edu.ua/science-issue/issue/3169> (дата звернення 19.02.2024).
9. Постанова Пленуму Верховного суду України від 26.04.2002 № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02#Text> (дата звернення 17.02.2024).
10. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>. (дата звернення 17.02.2024).
11. Про судову експертизу : закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 23.02.2024).
12. Пчолкін В.Д., Мигаленко П.С. Проведення судових експертиз в ході розслідування схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану. Харків, 2022. С.338-343. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bee2b28a-95c6-4447-92fa-a7c1d03073c9/content> (дата звернення 19.02.2024).
13. Рівчаренко О.А. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним використанням обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4 (97). С. 74-85. URL: https://lawscience.com.ua/web/uploads/pdf/Scientific%20Journal%20of%20the%20National%20Academy%20of%20Internal%20Affairs%20Vol.%2020,%20No.%204_-74-85.pdf (дата звернення 19.02.2024).
14. Рівчаренко О.А. Експертизи у кримінальних провадженнях, відкритих за фактом незаконного обігу обладнання для виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин. *Право і суспільство*. 2016. № 2 (2). С. 183-188. URL: http://pravoisusilstvo.org.ua/archive/2016/2_2016/part_2/35.pdf (дата звернення 20.02.2024).
15. Розслідування окремих видів злочинів : навчальний посібник / О.В. Бишевець, М.А. Погорецький, Д.Б. Сергеева та ін.; за ред. М.А. Погорецького та Д.Б. Сергеевої. Київ : Алерта, 2015. 536 с.